

ДІТИ ТА ПІДЛІТКИ В КОМУНІСТИЧНИХ ПРОПАГАНДИСТСЬКИХ КАМПАНІЯХ НА ЧЕРНІГІВЩИНІ (ПОЧАТОК 1930-х рр.)

DOI: 10.5281/zenodo.5089740

© М. Костів, Т. Сопронюк, 2021. CC BY 4.0

Мета статті – охарактеризувати участь дітей та підлітків в агітації та пропаганді ідей комуністичного тоталітарного режиму, а також проаналізувати особливості дитячої пропагандистської літератури й залученість дітей до репресивних заходів режиму. У статті застосовані принципи історизму, об'єктивності, системності, комплексності. У дослідженні використаний мікроісторичний метод. На основі комплексного аналізу історичних джерел Чернігівщини 1930-х рр. відтворено особливості суспільного розвитку зазначеного періоду, при цьому увага акцентована на регіональних особливостях Чернігівщини. **Новизна дослідження** полягає у комплексному аналізі проблеми залучення дітей до пропагандистських кампаній комуністичного тоталітарного режиму в досліджуваний період. **Висновки.** Специфіка «дитячої» пропаганди початку 1930-х рр. на Чернігівщині корелювала із загальними ідеологемами в УСРР, проте мала специфіку у зв'язку з соціально-економічними особливостями регіону. «Дитяча» й «доросла» пропаганда торкалася однакових тем (зокрема, посівна, хлібозаготівлі, укладення в оцядкаси, вибори, антирелігійний рух, боротьба з націоналізмом тощо), і відрізнялася лише стилем. Діти брали участь у політико-господарських кампаніях комуністичного режиму й «на ідеологічному фронті», і власне на колгоспних полях, працювали разом з дорослими. Водночас відбувалася посилена мілітаризація дітей: з одного боку, через військову підготовку до можливої війни в найближчому майбутньому, а з іншого, – через загальну мілітаризацію побуту. Пропагандистську роботу серед молодшого покоління координували організації ТСО «Авіахім» та піонерський рух. Активну ідеологічну роботу проводили також і в школі; щоправда, не всі вчителі були щирими прихильниками більшовицьких гасел. Окремо варто наголосити на формуванні комуністичним тоталітарним режимом культури дітей-піонерів, що стали жертвами розправ «класового ворога».

Ключові слова: агітація, пропаганда, діти, місцева преса, Голодомор-генцид.

Одним із завдань комуністичного тоталітарного режиму в СРСР було формування «нової людини». Для цього проводили масштабні пропагандистські кампанії, багато з яких орієнтувалися на юнацьку аудиторію. У 1930-ті рр. сформувалося нове покоління дітей, яке виростало в умовах засилля комуністичної пропаганди. Водночас тоталітарний режим використовував неповнолітніх і для агітації та пропаганди серед дорослих, оскільки, у зв'язку з відсутністю достатнього життєвого досвіду та навичок критичного мислення, діти часто безапеляційно вірили у «світле комуністичне майбутнє».

Дитячий досвід в умовах тоталітаризму до сьогодні є недостатньо вивченим питанням. Серед українських дослідників варто виділити Н. Гогохію, яка розгля-

нула особливості дитинства в тоталітарних умовах СРСР¹. Окремо специфіку пропагандистських впливів на дітей у школах Чернігівщини проаналізував О. Топчій². Зокрема, дослідник звернув увагу на такі особливості антирелігійної пропаганди в середовищі дітей: формування гуртків «юних безвірників», поширення літератури серед дітей та батьків, організація постановок пропагандистських п'єс тощо. О. Мальцева також досліджувала школу як інструмент впливу на батьків учнів шкіл, зокрема, через батьківські збори, батьківські гуртки при школах, відвідування сімейні учителями, так звані «педагогічні консультації»³. Окремою проблемою вивчення дитячого досвіду початку 1930-х рр. є долі дітей та способи виживання під час Голодомору. Різні аспекти цього питання вивчали Н. Лапчинська⁴, С. Маркова⁵, В. Сергійчук⁶, І. Шугальова⁷, І. Шульга⁸ та ін.

Мета нашого дослідження – з'ясувати способи залучення дітей та підлітків до пропагандистських кампаній комуністичного тоталітарного режиму на початку 1930-х рр.

Перш за все, радянські ідеологи активно створювали пропаганду, орієнтовану на самих дітей. Зокрема, в Україні була поширена дитяча періодика (журнали «Дитячий рух», «Піонерія», «Друг дітей», газета «Піонерська правда» тощо), яка адаптувала більшовицькі ідеї (наприклад, класової боротьби) для дитячого сприйняття. Важливо вказати, що «дитяча» пропаганда мало відрізнялася від «дорослої» за змістом. Наприклад, у 1933 р. друквані видання для молодшого покоління критикували М. Скрипника, закликали «боротися за врожай» та розповідали про важливість виборів. Від статей у «дорослій» пресі такі публікації відрізняв переважно тільки спрощений стиль, хоча засилля канцеляризмів та високий градус ненависті до ворогів режиму аж ніяк не свідчили про досконалу адаптованість тексту для дитячого сприйняття.

Уже з початкової школи дітей готували до можливої війни. Організацією, що безпосередньо організовувала військову підготовку дітей, було Товариство сприяння обороні «Авіахім», осередки якого були поширені по всьому СРСР і нараховували мільйони членів⁹.

¹ Гогохія Н. Праця, навчання та дозвілля у житті дитини в УРСР (1929–1939). *Проблеми історії України: факти, судження пошуки*. 2011. Вип. 20. С. 255–268; Її ж. Дитинство у тоталітарному суспільстві: «вірні лєнінці» радянської України у 1930-х роках. *Україна Модерна*. URL: <https://uamoderna.com/md/gogokhia-childhood-ussr-1930s>.

² Топчій О. Вчительство як інструмент антирелігійної пропаганди в сільській школі 1920–1930-х років (на прикладі Чернігівщини). *Історико-політичні студії*. 2015. № 1. С. 114–121.

³ Мальцева О. Робота загальноосвітньої школи України з батьками через посередництво дітей (друга половина 20-х – перша половина 30-х років ХХ століття). *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини*. 2006. Вип. 2. С. 195–202; Її ж. Піонерські загони як фактор комуністичного виховання школярів в УРСР (20–30-ті роки ХХ століття). *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2014. № 5 (1). С. 16–24.

⁴ Лапчинська Н. Безпритульні як окрема категорія жертв Голодомору (на матеріалах м. Харкова). *Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Голодомор 1932–1933 років: втрати української нації»*: (Київ, 4 жовтня 2016 р.) Київ: О. Філюк, 2017. С. 101–108; Її ж. Масове дітоубивство як складова злочинного геноциду української нації. *Матеріали Міжнародної конференції «Штучні голоди в Україні ХХ століття»* (Київ, 16 травня 2018 р.) Київ: ВПО «Меморіал» імені Василя Стуса, 2018. С. 182–188.

⁵ Маркова С. Деякі пролонговані наслідки індоктринації свідомості дітей та молоді в 1920-х – на початку 1930-х. *Інститут дослідження Голодомору*. URL: <https://holodomorinstitute.org.ua/transgeneracijni-naslidyky-golodomoru-genocydu-ta-demografichni-vtraty/>.

⁶ Сергійчук В. Українські діти в 1932–1933 роках. *Проблема екзистенційного вибору під час Голодомору-геноциду: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (20 листопада 2019 р.)*. Київ: Видавель Мельник М. Ю., 2020. С. 80–108.

⁷ Шугальова І. Запорізький будинок немовляти: конвеєр смерті в центрі індустріального міста. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2016. Вип. 46. С. 217–225; Її ж. Динаміка дитячої смертності в роки Голодомору 1932–1933 у закладах державного піклування. *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*. 2019. Вип. 52. Том 1. С. 184–196.

⁸ Шульга І. Діти Голодомору: На архівних матеріалах Поділля. *Київ*. 1993. № 8. С. 87–90.

⁹ Никонова О. Осоавіахим як інструмент сталінської соціальної мобілізації (1927–1941 гг.). *Російська історія*. 2012. № 1. С. 90–104.

В одному із номерів журналу «Дитячий рух» за 1933 р. наведена розробка гри для дітей «Хімічна атака»¹⁰, у якій змодельовано бій із використанням хімічної зброї. Автор гри дає рекомендації, як поводитися при авіанальоті, за яких умов використовувати протигазу та як облаштувати позиції для «газометів та вогнеметів»¹¹.

Утім, ключова роль у вихованні майбутнього покоління «будівників комунізму» належала піонерському руху. Для Чернігівщини показовим є вбивство піонера Євгена Сидорка з с. Комарівки Ніжинського району, який став розтиражованою міфологемою комуністичної пропаганди – про нього згадано навіть у російськомовному виданні «Історії міст і сіл Української РСР»¹². Спершу представники режиму на місцях (у тому числі ДПУ та міліція) не надали вбивству політичного забарвлення, однак, коли про нього дізналися в Ніжинському райпарткомі, у злочині негайно звинуватили «класово ворожі елементи». У своїй постанові райпартком навіть зробив добірку аналогічних нападів на піонерів у селі, які також стали приводом до оголошення кількох доган відповідальним особам, перевірки роботи місцевих органів та посилення пропагандистської роботи¹³. Цікаво, що Євгена Сидорка поховали «з релігійними ритуалами»¹⁴, унаслідок чого секретар райкому стверджував, що «класовий ворог це вбивство використав»¹⁵. Утім, як бачимо, однозначних підстав стверджувати про ідеологічне підґрунтя цього злочину немає.

Також важливе місце в поширенні пропаганди серед дітей займали безпосередньо школа та вчителі. Урешті, школа була таким самим способом організації людей, як і, наприклад, колгосп чи завод, і там використовували аналогічні методи впливу («бути як всі» й «рівнятися на кращих»). В одній із статей у борзеньській районній газеті школу названо одним із «видів боротьби з куркулем»: «Треба місцевому активу повести найжорстокішу боротьбу з куркулем та його агентурою, якнайширше розгорнути масову політичну роботу, використовуючи всі види її (збори, мітинги, демонстрації, робота хат-читалень, школи, кіно, радіо, гасла, плакати)»¹⁶.

Для того, щоб забезпечити якісне політичне виховання дітей, режим суворо контролював учителів, відряджав «політично неблагонадійних» на роботу в населені пункти, «де є пролетарське ядро і міське партійне керівництво». Зокрема, у доповідній записці бахмацького відділу ДПУ наведено цілий список таких осіб. Серед них виділимо двох учителів – Метленка Івана Васильовича, який «під час лекцій тлумачив учням на арифметичних прикладах, що велика площа недосіву по селу тому, що весь хліб забрали на хлібозаготівлю»¹⁷, та Ковалевського Тодоса Павловича, що «зв'язаний з куркульською частиною старших груп»¹⁸. Ці вчителі не піддавалися тиску системи і тверезіше сприймали політику режиму, поширювали свої погляди серед дітей. Крім того, наведений доку-

¹⁰ Можейко Л. Хімічна атака. *Дитячий рух*. № 8. С. 5–7.

¹¹ Там само. С. 7.

¹² Комаровка. *История городов и сел Украинской ССР. Черниговская область.* / АН УССР. Ин-т истории; Гл. редкол.: П. Тронько (пред.) і др. Киев: Гл. ред. Укр. сов. енцикл. АН УССР, 1983. С. 237.

¹³ Постанова бюро Ніжинського райкому КП(б)У про вбивство піонера Комарівської школи. 6 квітня 1934 р. *Настрої та поведінка населення Чернігівщини в умовах сталінської «революції згори». 1928–1938* / Упор. О. Коваленко, Р. Поджур, В. Васильєв, О. Лисенко. Чернівці: Лозовий О. М., 2012. С. 340–341.

¹⁴ З доповідної записки секретаря райкому КП(б)У Ланька секретарю чернігівського обкому КП(б)У Маркітану від 7 квітня 1934 р. про вбивство учня комарівської школи Сидорка. *Настрої та поведінка населення Чернігівщини...* С. 342.

¹⁵ Там само.

¹⁶ Кандидати на чорну дошку по мобілізації коштів. *Колгоспник Борзенщини*. 1932. 5 травня. С. 1.

¹⁷ Доповідна записка начальника Бахмацького районного відділення ДПУ УСРР Британа голові Бахмацької контрольної комісії РСІ та голові Бахмацького райвиконкому про «політично неблагонадійних» вчителів. 27 квітня 1932 р. *Настрої та поведінка населення Чернігівщини...* С. 222.

¹⁸ Там само.

мент заперечує поширене уявлення про те, що абсолютна більшість педагогів була прихильниками більшовицьких ідей.

З-поміж «дорослих» агіткампаній, до яких режим долучав дітей, варто виділити заклики до школярів укласти свої гроші в ощадкаси та навіть «виклики» одних учнів до інших¹⁹. Цинізм таких гасел полягає в тому, що й так невеликі заробітки учнів могли дати їм можливість врятувати себе та свої родини від голодної смерті, а натомість вони змушені були віддавати «вільні копійки» на користь режиму.

Утім, ключовими для більшовицького режиму кампаніями, особливо на селі, лишалися сільськогосподарські – посівна, прополювання, хлібозаготівлі тощо. Для того, щоб спонукати колгоспників до ударної роботи, режим використовував дитячу працю – діти не тільки читали на полях газети та провадили іншу ідеологічну роботу, а й працювали на рівні з дорослими.

Бюро РПК Буринського району в одній зі своїх постанов в січні 1932 р. наказало залучати до хлібозаготівель школярів: «Зобов'язати уповноважених розгорнути дійсно бойову масову політичну роботу навколо хлібозаготівель, особливо серед односібників, організувати в кожному селі від 1 до 5 червоних валок ім. 17 партконференції, організувати активну участь школярів в хлібозаготівлях»²⁰.

На «Молоднечій сторінці» крелевецької районної газети вийшла стаття про те, що піонери й учні шкіл у селах Грузьке й Бистрик узяли участь у Сталінському поході преси: «Вони зобов'язалися взяти участь в справі залучення односібників до колгоспу, зібрати попел з розрахунку 5 кг. на учня, підготувати насіння, парника і розсаду для колгоспу, провести різні роботи в садках – обкопку, обрізку, оббирання гусені, знищити бур'яни, взяти участь у проведенні свята першої борозни і організації пробного виїзду, розповсюдити серед колгоспників с/г літературу на 100 крб., систематично випускати в наших школах стінгазети, а також допомогти запускати їх у колгоспних бригадах, збільшити кількість юнкорів до стінгазет, щоб шкільним газетам стати колективними кореспондентами районної газети К. С.»²¹. Оскільки Сталінський похід преси організовували редакції газет, то й діяльність учнів у ньому відбувалася під їх егідою, що видно із завдань, покладених на юнаків та дівчат – більшість із них так чи інакше стосувалися преси.

Згодом куцувий зліт піонерів одного з сіл району також ухвалив рішення включитися до Сталінського походу за такими пактами:

«4. Виділити 8 піонерських культбригад для реалізації серед колгоспників і односібників ухвал всесоюзного та обласних з'їздів колгоспників-ударників. ...

6. Організувати 10 піонер-постів з охорони конярства та посівфондів.

7. Організувати агротехнічні пости, які будуть стежити за 100% виконанням агромінімуму по колгоспах та односібних господарствах.

8. При кожному колгоспі організувати піонербригади для боротьби з бур'янами.

9. Залучити до колгоспів силами піонерів куца 50 господарств.

10. Організувати при кожному колгоспі червону та чорну дошку»²².

При аналізі цього документа звертаємо увагу на кілька моментів. По-перше, у Чернігівській області навіть у 1933 р. рівень колективізації лишався нижчим, ніж у середньому в Україні, тому в обох рішеннях піонери зобов'язувалися залучати односібників до колгоспів. По-друге, школярі брали участь і в потенційно репресивних діях – наприклад, охороняли колгоспне майно та навіть організовували «чорну дошку».

¹⁹ Хвинницький. Вільні копійки на користь соцбудівництва. *Зоря* (Шостка). 1933. 12 січня. С. 1.

²⁰ Постанова Бюро РПК про хлібозаготівлі. *Колективіст Буринщини*. 1932. 17 січня. С. 1.

²¹ Мороз Ф., Загородня О. Піонери й учні Грузького й Бистрика в Сталінському поході. *Колгоспне село* (Крелевець). 1933. 8 березня. С. 3.

²² Балабон, Котлярова, Левін, Чайна, Куля. Піонери змагаються. *Колгоспне село*. 1933. 11 квітня С. 3.

Окрім ідеологічного виховання, залучення школярів до роботи на колгоспних ланах мало суто практичну функцію – у господарствах часто не вистачало «робочих рук», і використання дитячої праці допомагало, наприклад, «ліквідувати відставання у збиранні врожаю». Так, у крелевецькому «Колгоспному селі» читаємо замітку про піонерів, які вийшли на поле збирати врожай: «Сьогодні, 2/Х-33 р. піонерська організація зразкової десятирічної школи вирушила на колгоспні лани допомогти комсомольській організації ліквідувати відставання в збиранні зернових та технічних культур у радгоспі»²³.

Водночас у серпні–вересні 1933 р. активізувалася кампанія з охорони колгоспних полів від так званих «парикмахерів», тобто людей, які зрізали колоски, що лишалися на ланах після збирання врожаю. З одного боку, для цього організували «боротьбу із втратами», коли з полів збирали навіть поодинокі залишки. Одна з районних газет так писала про дітей, що виконували цю роботу: «Третьє покоління, прекрасне молоде колгоспне плем'я, вишикувалось стрункими лавами і йде допомагати своїм батькам боротись з втратами, збирати колосся. ... 54 маленьких, але загартованих в боях постаті зігнулися і стали хутко набивати колосся рукавці. Вони знали, що за два тижні МЮД, вони хочуть обсипати його золотим колоссям з буйним дорідним зерном. Розгортається бій. Хвиля змагання охопила всіх без винятку. ... Колгоспне подвір'я обгорнуло піонерське бадьоре: "ми тільки починаємо жити, але вже жде нас боротьба"»²⁴. Як бачимо, колгоспну роботу традиційно для комуністичної риторики подавали як «бій», «боротьбу», «змагання», тобто у мілітаристському дусі.

З іншого боку, дітей активно залучали й до охорони полів. Усеукраїнський журнал «Дитячий рух» у вересні 1933 р. опублікував кілька історій піонерів, які доносили на своїх сусідів та близьких, що збирали колоски²⁵. Один із них, Микита Сліпко, якого до смерті побили ті, від кого він «захищав» колгоспне збіжжя, став героєм агітаційних листівок та плакатів.

Вистачало в пресі й закликів до ударної, самовідданої (а інколи й небезпечної) дитячої праці: «... бригадою піонерів авіазаводу, яка ввечері, в дощ подалася з поля на село, щоб добути там брезент і вкрити ним хліб коло молотарки. Розшукали, притягли на поле, вкрили зерно і врятували його»²⁶. Аналогічно, у районній газеті в статті про дитину одного з колгоспників читаємо: «...найменший син Андрійко 11 років, піонер, і він виробив 32 трудодня»²⁷.

Отже, специфіка «дитячої» пропаганди початку 1930-х рр. на Чернігівщині корелювала із загальними ідеологемами в УСРР, проте мала специфіку у зв'язку з соціально-економічними особливостями регіону. «Дитяча» й «доросла» пропаганда торкалася однакових тем (зокрема, посівна, хлібозаготівлі, вкладення в ощадкаси, вибори, антирелігійний рух, боротьба з націоналізмом тощо), але відрізнялася стилем. Діти брали участь у політико-господарських кампаніях комуністичного режиму і «на ідеологічному фронті», і власне на колгоспних полях, працювали разом з дорослими. Водночас відбувалася посилена мілітаризація дітей: з одного боку, через військову підготовку до можливої війни в найближчому майбутньому, а з іншого, – через загальну мілітаризацію побуту. Пропагандистську роботу серед молодшого покоління координували організації ТСО «Авіахім» та піонерський рух. Активну ідеологічну роботу проводили також і в школі; щоправда, не всі вчителі були щирими прихильниками більшовицьких гасел. Окремо варто наголосити на формуванні комуністичним тоталітарним режимом культу дітей-піонерів, що стали жертвами розправ «класового ворога».

²³ Ігнатенко. На допомогу комсомольській організації – піонери. *Колгоспне село*. 1933. 3 жовтня. С. 2.

²⁴ Шматько. На полях піонери. *Колгоспне село*. 1933. 1 вересня. С. 2.

²⁵ Неліпа Д., Галайда Г., Драган Ф. та ін. Крайчому другові піонерів та дітей Павлові Петровичу Постишеву піонерський рапорт про наші діла у збиранні та охороні більшовицького врожаю. *Дитячий рух*. 1933. № 12. Вересень. С. 2–11.

²⁶ Там само. С. 7.

²⁷ Шкамердяка В. Бідняки колгоспники – Шут Микидон і Коваленко Одарка будуть заможними. *Колгоспне село*. 1933. 30 вересня. С. 1.

References

- Hohohiia, N. (2015). Dytynstvo u totalitarnomu suspilstvi: «virni lenintsi» radianskoi Ukrainy u 1930-kh rokakh [Childhood in the totalitarian society: «true Leninists» of Soviet Ukraine in the 1930s]. *Ukraine Moderna – Modern Ukraine*.
- Lapchynska, N. (2017) Bezprytulni yak okrema katehoriia zhertv Holodomoru (na materialakh m. Kharkova) [Homeless as a separate category of the Holodomor victims (on the basis of Kharkiv city materials)]. *Materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Holodomor 1932–1933 rokiv: vtraty ukrainskoi natsii»*. Kyiv, Ukraine.
- Lapchynska, N. (2018). Masove ditovbyvstvo yak skladova zlochynu henotsydu ukrainskoi natsii [Mass childr murder as a component of the crime of genocide of Ukrainian nation]. *Materialy Mizhnarodnoi konferentsii «Shtuchni holody v Ukraini XX stolittia»*. Kyiv, Ukraine.
- Maltseva, O. (2014). Pionerski zahony yak faktor komunistychnoho vykhovannia shkoliariv v URSS (20–30-ti roky XX stolittia) [Pioneers' groups as a factor of the communist upbringing of schoolchildren in Ukrainian SSR (1920–30s)]. *Visnyk Luhanskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Pedahohichni nauky*, № 5 (1).
- Maltseva, O. (2006). Robota zahalnoosvitnoi shkoly Ukrainy z batkamy cherez poserednytstvo ditei (druga polovyna 20-kh – persha polovyna 30-khrokiv XX stolittia) [Work of secondary schools of Ukraine with children through the mediation of children (second half of the 1920s – first half of the 1930s)]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnogo pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny*, 2.
- Markova, S. (2021). Deiaki prolonhovani naslidky indoktrynatsii svidomosti ditei ta molodi v 1920-kh – na pochatku 1930-kh [Some prolonged effects of the indoctrination of children's and youth's consciousness in the 1920s and early 1930s].
- Kovalenko, O., Podkur, R., Vasyliiev, V., Lysenko, O. (Eds.). (2012). Nastroi ta povedinka naselennia Chernihivshchyny v umovakh stalinskoj revoliutsii «zghory». 1928–1938 [Attitudes and Behavior of the Population of Chernihiv Region in the Stalinist Revolution «From Above». 1928–1938]. Chernihiv, Ukraine.
- Nikonova, O. (2012) Osoaviakhim kak instrument stalinskoj sotsialnoy mobilizatsii (1927–1941 gg.) [Osoaviakhimas an instrument of Stalinist social mobilization (1927–1941)]. *Rossiyskaya istoriya – History of Russia*, 1.
- Serhiichuk, V. (2020). Ukrainski dity v 1932–1933 rokakh [Ukrainian children in 1932–1933]. *Problema ekzystentsiinoho vyboru pid chas Holodomoru-henotsydu: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii*.
- Topchii, O. (2015). Vchytelstvo yak instrument antyrelihiinoi propahandy v silskii shkoli 1920–1930-kh rokiv (na prykladi Chernihivshchyny) [Teachers as an instrument of anti-religious propaganda in the village schools of the 1920s and 1930s (on the example of Chernihiv region)]. *Istoryko-politychni studii – Historical and political studies*, 1.
- Shugalyova, I. (2019). Dynamika dytiachoi smertnosti v roky Holodomoru 1932–1933 u zakladakh derzhavnogo pikluvannia [Dynamics of children's mortality during the 1932–1933 Holodomor years in the state children care centers]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, issue 52, vol. 1.
- Shugalyova, I. (2016). Zaporizkyi budynok nemovliaty: konveier smerti v tsentri industrialnogo mista [Zaporizhzhia "House of newborm": death conveyer in the center of the industrial city]. *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 46.
- Костів Михайло Богданович** – аспірант кафедри історії України Ніжинського державного університету імені Миколи Гоголя (вул. Графська, 2, м. Ніжин, 16600, Україна).
- Kostiv Mykhailo B.** – Ph.D. Student of the Department of History of Ukraine of Nizhyn Mykola Gogol State University (2 Hrafska Street, Nizhyn, 16600, Ukraine).
E-mail: kostivmb@gmail.com

Сопронюк Тетяна Михайлівна – провідна редакторка Національного музею Голодомору-геноциду (вул. Лаврська 3, м. Київ, 01015, Україна).

Soproniuk Tetiana M. – leading editor at the National Museum of the Holodomor Genocide (3 Lavrska Street, Kyiv, 01015, Ukraine).

CHILDREN AND TEENAGERS IN THE COMMUNIST PROPAGANDA CAMPAIGNS IN CHERNIHIV REGION (EARLY 1930s)

The purpose of the article is to describe the participation of children and adolescents in the agitation and propaganda of the communist totalitarian regime ideas, as well as to analyze the specific features of the children's propagandistic literature and involvement of children in the repressive actions of the. The principles of historicism, objectivity, systematism and complexity were used in the article. The research is based on the micro-historical method. Through the comprehensive analysis of the sources for Chernihiv region history of the 1930s the authors reconstructed the social development of the mentioned period and defined its distinctive characteristics of Chernihiv region. Scientific novelty of the study includes the complex analysis of the problem of children's involvement into the propaganda campaigns of the communist totalitarian regime during the studied period. Conclusions. "Children's" propaganda in the early 1930s in Chernihiv region correlated with the general ideologemes of the Ukrainian SSR, but its specific features were connected with the social and economic development of the region. The propaganda for children and adults touched on the same topics (sowing campaign, grain procurements, investing into savings offices, elections, anti-religious movement, fighting with nationalism, etc.), but their styles were different. Children took part in the political economic campaigns of the communist regime both on the "ideological front" and on the kolkhoz fields, working together with adults. At the same time, children were intensively militarized, on the one hand, through the military preparation for a possible war in the nearest future, and, on the other hand, through the general militarization of everyday life. Organizations of Osoaviakhim (OAH) and pioneers' movement coordinated propagandistic work among the young generation. Active ideological work was also conducted at schools; however, not all teachers sincerely supported Bolshevik mottos. Moreover, communist totalitarian regime shaped the cult of pioneers who became the victims of "class enemies" revenge.

Key words: agitation, propaganda, children, local press, the Holodomor genocide.

Дата подання: 10 травня 2021 р.

Дата затвердження до друку: 18 травня 2021 р.

Цитування за ДСТУ 8302:2015

Костів, М., Сопронюк, Т. Діти та підлітки в комуністичних пропагандистських кампаніях на Чернігівщині (початок 1930-х рр.). *Сіверянський літопис*. 2021. № 3. С. 98–104. DOI: 10.5281/zenodo.5089740.

Цитування за стандартом APA

Kostiv, M., Soproniuk, T. Dity ta pidlitky v komunistychnykh propahandystskykh kampaniiakh na Chernihivshchyni (pochatok 1930-kh rr.) [Children and teenagers in the communist propaganda campaigns in Chernihiv region (early 1930s)]. *Sivrianskyi litopys – Siverian chronicle*, 3, P. 98–104. DOI: 10.5281/zenodo.5089740.

